

Museum Plantin-Moretus

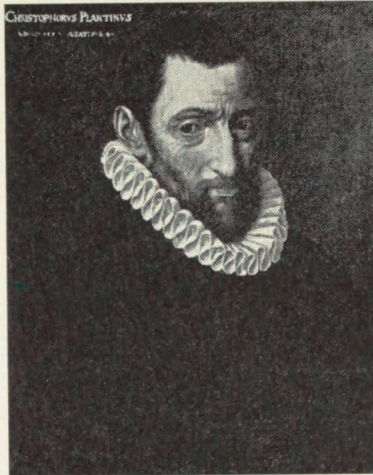
Af Jokum Smith

Belgien er et land, som danske turister på vej mod syd er tilbøjelige til at springe over. Udover Ardennerskovene besidder Belgien ingen specielle landskabelige skønheder, og det har bevirket, at mange turister glemmer, at de belgiske byer er af enestående skønhed. Perlen er naturligvis Brügge, men Grand Place i Bruxelles er også en stor seværdighed. Også i Antwerpen findes der en gammel bydel med rådhuset, den gamle borg „Steen“, Rubens huset og Plantin huset.

Christopher Plantin havde en anden mening end vore dages turister. I et brev til Pave Gregor XIII skriver han: „Jeg foretrak imidlertid at komme til Belgien og Antwerpen frem for alle andre byer. Dette valg skyldes først og fremmest, at der ikke var nogen anden by, der i samme grad kunne tilbyde mig bedre faciliteter til at udføre det håndværk, jeg havde tænkt mig at begynde på. Det er let at komme til Antwerpen, mange nationer mødes på dens marked, de råmaterialer, som er uundværlige for at udøve ens gerning, kan fås der. Man kan let finde frem til håndværkere af alle slags og lære dem op på kort tid . . . Endelig er det i det land, at det berømte universitet i Louvain blomstrer, hvor lærerstolene er besat med professorer, hvis samarbejde jeg håber at kunne opnå til stor fordel for publikum“.

Christopher Plantin var født i nærheden af Tours i Frankrig, antagelig i 1520, og han kom til Antwerpen i 1549 og etablerede sig, ikke som man skulle tro som bogtrykker og forlægger, men som bogbinder. Han havde heldet med sig, hans udsøgte indbindinger og hvad han ellers udførte i læder, blev efterspurgt, og han fik fornemme kunder deriblandt Gabriel de Cayas, der var sekretær for ingen ringere end Philip II af Spanien. De Cayas bestilte hos Plantin et eksklusivt læderskrin, som han ville skænke til sin herre, kongen. Plantin besluttede sig til personligt at aflevere skrinet til den fornemme kunde, men på vejen blev han i tusmørket overfaldet af et par drukkenbolte, som troede at manden med skrinet under armen var en guitar-spiller, de havde et udestående med. Plantins skulder blev gennemboret af et sværd. Han svævede længe mellem liv og død, men da han var kommet sig blev alt arbejde, som kræ-

Christopher
Plantin født 1520

Christopher
Plantin, 64 år
gammel, malet af
Peter Paul Rubens

vede mange kræfter, forbudt ham. Dette medførte, at han valgte bogtrykkerens virke frem for bogbinderens, og samme år trykte han sin første bog for en forlægger i Antwerpen „L'institution d'une fille de noble maison“, en håndbog om hvordan man opdrager unge damer af god familie.

Bogtrykkere, for-
læggere og bog-
handlere

Det er her vigtigt at slå fast, at alle bogtrykkerkunstens store tidlige navne som Aldus Manutius og Elsevier'erne, der alle er gået over i historien som bogtrykkere, var meget mere end det. De var først og fremmest forlæggere, og de var også boghandlere. Når de blev så berømte som de blev, var det ikke alene i kraft af deres bøgers skønhed, men også fordi de valgte at trykke og udgive bøger, som der i samtiden var en virkelig efterspørgsel efter. Vi må antage, at der hurtigt har vist sig en efterspørgsel efter Plantins bøger, men de udmærkede sig ikke rigtigt som boghåndværk fra begyndelsen af. Det var først da han i 1559 udgav „La magnifique et somptueuse Pompe funebre, faite aus obseques de Charles Cinqieme, célébrées en la ville de Bruxelles“ at han blev berømt som bogtrykker og forlægger. Bogen var lige så storartet i sin udførelse, som selve begravelsesceremonien havde været.

Få år efter løb han ind i nye vanskeligheder. I 1562 blev tre af hans medhjælpere arresterede og dømt til fængsel, fordi Plantin var blevet beskyldt for at have trykt en kættersk pjece, men der skete ham nu ikke noget. Han fandt det dog klogere at fortrække en tid til Paris; da han kom tilbage havde hans kreditorer solgt hans indbo, som derved undgik at blive beslaglagt af myndighederne. En af kreditorerne hed Cornelius van Bomberghe, og sammen

med ham og nogle få andre startede Plantin påny i 1563, således at Plantin fungerede som fagmand og de andre som financiers af foretagendet.

Dette samarbejde varede i fem år, og i denne periode trykte og udgav Plantin 260 titler, hvilket var en enorm produktion for den tid. I 1567 fortsatte Plantin på egen hånd bl. a. beskyttet af en mand som Gabriel de Cayas, og det var på dette tidspunkt, hvor Plantin var 47 år gammel, at han fik ideen til sit hovedværk *Biblia Polyglotta*. Han ville trykke og udgive biblen på fem sprog, nemlig latin, græsk, hebraisk, syrisk og caldæisk, og værket bestod af otte store foliobind. Det var til dette formål, at han indkøbte den Gutenberg bibel, som findes den dag i dag i Plantins hus og som Augustinermunkene i Nürnberg havde købt for at forære til deres ordensbrødre i Antwerpen. Philip II støttede Plantins store projekt (det er ikke alene i vor tid, at det somme tider er nødvendigt at søge det offentliges hjælp til udgivelse af store projekter), og resultatet blev det mest imponerende værk som nogensinde er udgivet fra et trykkeri i Nederlandene.

Det store værk gjorde også indtryk på Philip II. Plantin blev i 1570 udnævnt til kongens ærketypograf, hvilket dog var en noget

Biblia Polyglotta

Et opslag fra Biblia Polyglotta. Det ses hvorledes teksterne følger hinanden på de forskellige sprog

tvivlsom ære, for det første fordi hvervet var ulønnet og for det andet fordi det indebar, at han skulle føre kontrol med de bøger, hans kolleger trykte. Han fik dog også betydelige materielle fordele fra sin kongelige protektor, nemlig monoopolet på salg af en lang række liturgiske bøger i Spanien og dets kolonier.

En overvældende
stor produktion

Fra 1572 eksporterede Plantin tusinder af missaler, breviarier, salmebøger og andre kirkelige værker til Philip II, som sendte dem videre ud over hele det udstrakte spanske imperium.

Årene fra 1557 til 1576 blev Plantins blomstringstid. Han havde muligvis helt op til 22 presser igang. Til sammenligning tjener at familien Estiennes, som var det største franske hus i 1500-tallet, aldrig anvendte mere end fire presser.

I 1576 indtraf så ulykken. Den 4. november rantes Antwerpen af en katastrofe, nemlig spaniernes plyndring af byen. Plantins hus slap, men det gik sørgeligt ud over trykkeri- og udgivervirksomheden, i 1577 var der kun fem presser igang.

Byen Antwerpen sluttede sig til de calvinistiske oprørere, og Plantin, der som nævnt var den katolske konges ærketypograf, kom i en vanskelig situation, men det lykkedes ham at knytte forbindelse også til oprørerne. William af Oranien besøgte hans trykkeri, og han blev endog officiel trykker for generalstaterne, som ledede revolten mod spanierne.

Plantin kom alligevel ud i alvorlige, økonomiske vanskeligheder, og i 1583 blev han tilbudt at blive universitetsbogtrykker i Leiden, men det havde sine vanskeligheder, han var stadig katolik og trivedes ikke mellem calvinisterne. I 1585 besluttede han at flygte til Köln, men da Alexander Farnese erobrede Antwerpen for kongen af Spanien, vendte han hurtigt hjem og fortsatte sin trykkeri- og udgivervirksomhed indtil han døde i 1589.

I løbet af de 34 år hans virke havde varet, havde han udgivet mere end 1500 titler, hvilket er helt usædvanlig mange titler for den tid. I dag er produktionen unægtelig noget anderledes, Gyl-dendal producerer i dag det samme antal titler på ca. 1½ år.

En af Plantins døtre havde giftet sig med en mand ved navn Jan Moerentorf, han og hans efterslægt blev berømte under deres latiniserede navn Moretus. Allerede 14 år gammel var han kommet ind i Plantins trykkeri, og Plantin testamenterede huset og trykkeriet i Antwerpen til ham. Han efterlod et helt dynasti, hvoraf hans søn Balthasar I (1610-1641) var den betydeligste. Han blev en nær ven af Peter Paul Rubens, og det skyldes ham, at Plantin mu-

seet – som det senere skal ses – rummer så mange billeder af Rubens. Plantin-Moretus dynastiet fortsatte trykkerivirksomheden – omend ikke nær på den fremragende måde som Plantin havde gjort det – således at den sidste bog forlod de gamle presser i 1866, da Edward Joannes Hyacinth Moretus-Plantin var ejer af Plantin huset, der blev afhændet i 1876. Huset stod imidlertid som det havde stået gennem århundreder, og opfindelsen af hurtigpressen, og de nye tekniske landvindinger i bogtrykfaget, var gået sporløst forbi. Familien Moretus-Plantin var en velhavende familie, og ikke længere afhængig af trykkeriet og forlagsvirksomheden, og man kunne nu tænke sig, at huset var blevet solgt og indboet splittet for alle vinde. Til alt held og lykke var man i Belgien klar over, hvilken skat man havde i Plantin huset, og under ledelse af kongens bror, greven af Flandern, blev man enige om at skaffe så mange midler, at huset kunne bevares som museum. Plantin-Moretus var meget beskeden i sit forlangende for hus og indbo, og efter to års forhandlinger blev skødet underskrevet i 1876, således at Plantin huset blev byen Antwerpens ejendom, og allerede i 1877 blev det åbnet som museum.

Plantin huset bliver
museum

Plantin huset er en bygning, som er en fyrste værdig. Facaden vender i dag ud mod Vrijdagmarkt, og lå huset i København, ville vi nærmest kalde det et palæ.

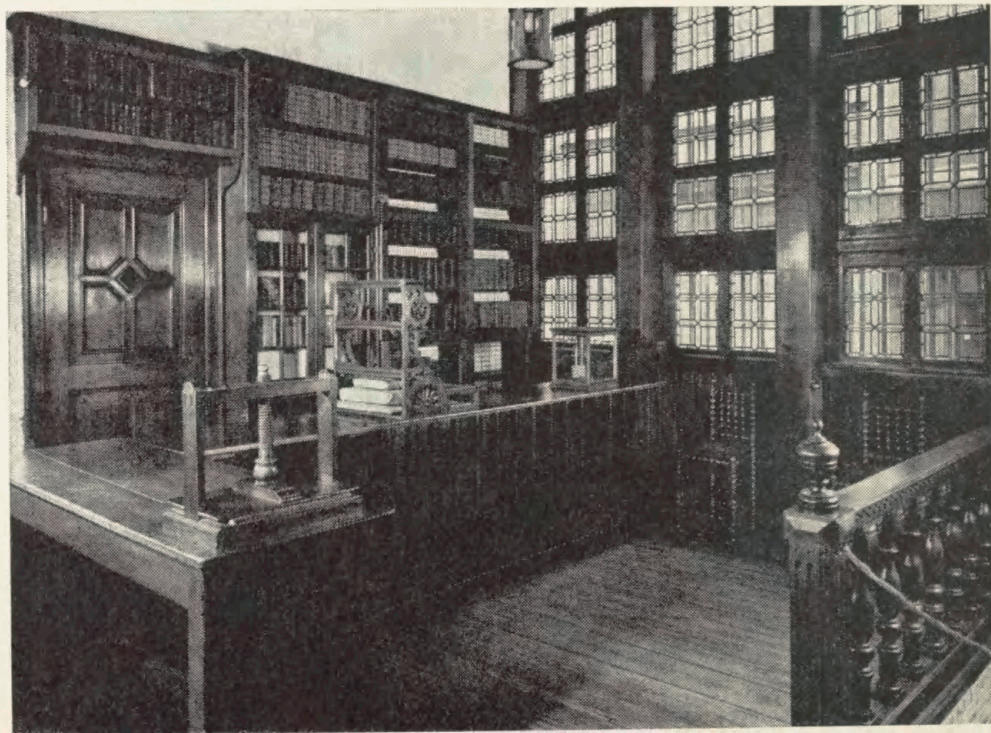
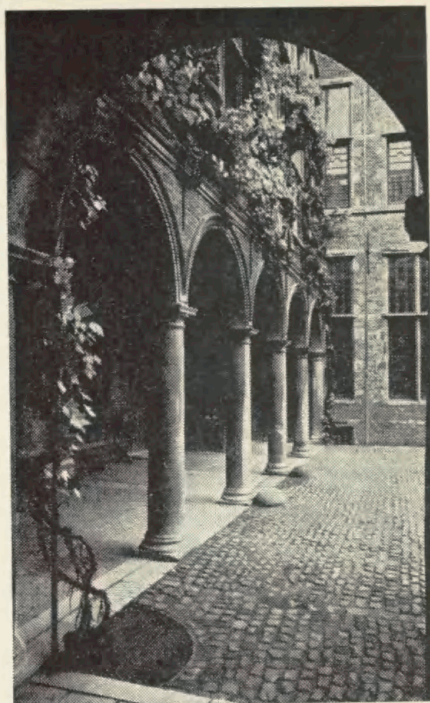
Plantin boede forskellige steder i Antwerpen inden han flyttede til det hus, hvor hans trykkeri skulle komme til at arbejde i nøjagtig tre århundreder. Huset lå dengang ikke ud mod Vrijdagmarkt, men mod Hoogstraat, og det havde samtidig en stor have, som gik op langs med Heiliggeeststraat; der var kun forbindelse til Vrijdagmarkt gennem en smal gyde.

Huset er i dag langt mere imponerende end det var på Plantins tid. I 1579 byggede han trykkeriet i havens sydlige del, hvor det den dag i dag ligger, og ved hans død eksisterede det meste af den nuværende sydfløj og vestfløj, som nu udgør museets rum 10–14. Plantin byggede også tre huse i haven ud mod Heiliggeeststraat, men det var hans barnebarn Balthasar I, som gav den indre gård dens nuværende udseende, og Balthasar byggede også den østfløj, som står i dag. Endelig fulgte der en sidste bygning tidligt i 1700-tallet, og fra 1761–1763 blev den nuværende facade, som man ser huset, når man kommer til Vrijdagmarkt, bygget i Louis XV stil.

Plantin huset undgik lykkeligt ildebrande og ulykker gennem tiderne, men den 2. januar 1945 faldt en tysk flyvende bombe ned

Over indgangsdøren ses Plantins bomærke. Det blev udført i 1640 for Balthasar J, og i 1644 blev det flyttet hen til sin nuværende plads. Det undgik lykkeligvis skader, da den flyvende bombe eksploderede i 1945

Det arkitektonisk smukkeste parti af Plantin huset er gården. Her ses et udsnit med skønne renaissance søjler

Den velbevarede boglade fra 1600-tallet, som i dag fungerer som salgslokale for kataloger, postkort og genoptrykket af Plantins berømte sonet

på Vrijdagmarkt. Antwerpen var da i de allieredes hænder, men under tysk ild. Facaden blev slemt beskadiget, og i vintermånederne lå huset i overordentlig medtaget tilstand. Først i 1947 kunne man begynde rekonstruktionen, og i 1951 blev det genåbnet som museum. Alle spor af skaderne fra 1945 er nu udslettet.

Det første rum man kommer ind i er et lille rum dekoreret med flamske gobeliner, som Plantin selv havde anskaffet.

En gennemgang
af huset

Derefter følger et rum, hvor der hænger ikke mindre end 10 malerier af Peter Paul Rubens, deriblandt det billede af Plantin, som er gengivet i indledningen af denne artikel.

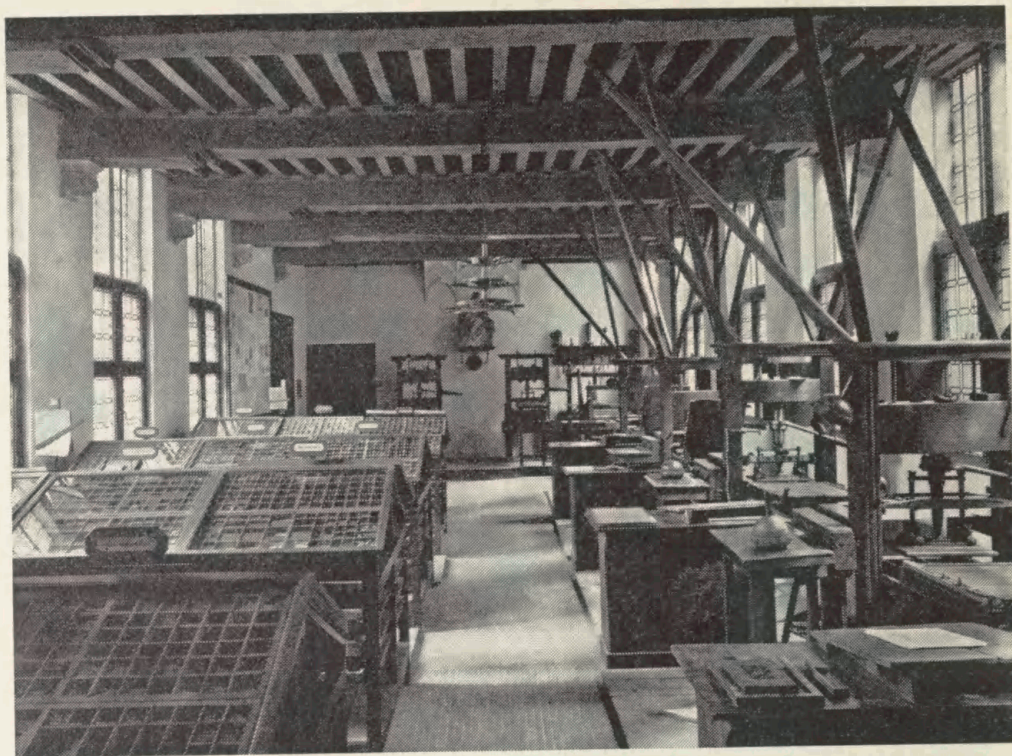
Når man har passeret den enestående smukke gård, har man den sjældne oplevelse at komme ind i en boglade fra 1600-tallet. I dag køber man postkort og kataloger der, men de gamle lister over forbudte bøger og en prisliste over skolebøger fastsat af myndighederne i Antwerpen, er stadig at se.

Lidt senere kommer man til korrektørernes værelse. Ved vinduet ses to høje, gamle, slidte egetræspulte, hvor de gamle lysesager stadig står.

Når man går videre til det næste rum, står man i den del af huset, hvor Plantin selv arbejdede, og hvor han havde sit kontor. Vinduerne er forsynet med jerngitre. Det har ikke været småpenge, der har været opbevaret her i gamle dage.

Efter at have passeret et stilfuldt barokrum, hvor der også hænger et Rubens billede af Seneca og det såkaldte humanisternes værelse, kommer man ind i det rum, hvor den gamle skrift opbevares.

Vi er nu i de rum, som den, der interesserer sig for boghåndværk ganske givet vil blive optaget af. Museets beholdning af gamle, grafiske materialer er overvældende, og enestående i verden. Kun et snævert udvalg er udstillet. Der findes 15.000 træstokke og 3.000 kobberplader bevaret, hertil kommer 15.000 matricer og 5.000 stempler. Desuden er der store mængder af skrift. En del af denne skrift findes i sin oprindelige emballering i rummet, hvor det har været let tilgængeligt fra sætteriet, som sammen med trykkeriet befinder sig i det næste rum. Dette er, som det fremgår af ill. s. 272, et pragtfuldt rum med det bevarede sætteri til venstre og trykkeriet til højre. Sættekasserne ligner til forveksling de sættekasser, man bruger i dag. Der er i alt syv presser bevaret, alle af træ. De to, som står længst nede ved væggen, stammer muligvis fra Plantins tid, under alle omstændigheder er det de to ældste, kendte presser i verden. Rummet har en atmosfære, som er

Det pragtfulde trykkerilokale med sættekasserne til venstre og trykpresserne til højre. Det er de to presser, der står helt nede mod væggen, der antagelig er verdens ældste trykpresser

enestående. Ingen steder oplever man et gammelt trykkeri så intakt og så nært inde på livet af sig som her i Plantin huset.

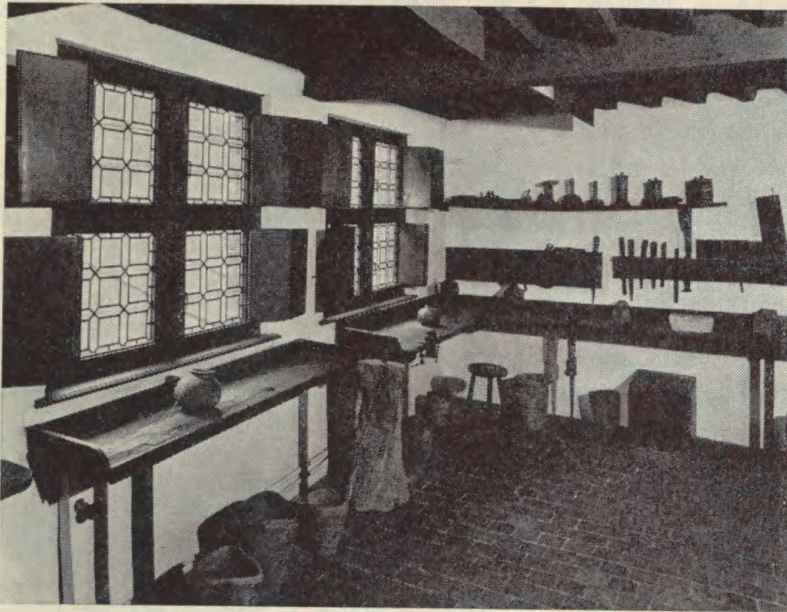
I en af de gamle presser trykkes stadig Plantins berømte sonet „Le bonheur de ce Monde“ som sælges som souvenir i den gamle boglade. Satsen hertil, som er fremstillet af gamle Plantin typer, står i en af presserne, og der indkaldes en udlært typograf, som trykker sonetten op, efterhånden som oplaget sælges.

Et par rum længere fremme ser man så de færdige resultater af trykkeriets anstrengelser. Blandt dem er Biblia Polyglotta så afgjort den mest imponerende, den ligger opslået, så man kan se de mange skriftsnit som det fremgår af ill. s. 267.

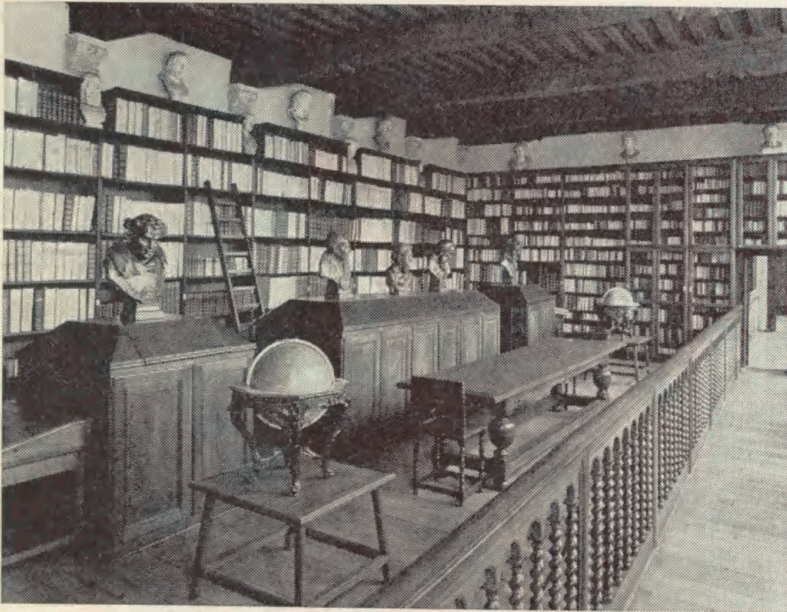
Lidt senere når man frem til det såkaldte Rubens rum. Her hænger 5 Rubens billeder og en del kobberplader med illustrationer, som Rubens har udført til Plantin trykkeriets bøger.

Derefter følger en udstilling af betydningsfulde værker trykt i Antwerpen af andre trykkerier end Plantins.

Dernæst kommer man ind i det store rum, hvor trykkeriets direktion i gamle dage holdt sine møder. Det er udstyret med samtidige møbler, gyldenlæder på væggene, og en stor kamin, hvorover der hænger et flamsk landskabsbillede fra slutningen af 1600-tallet.

Et hjørne af det velbevarede støberi med de forskellige instrumenter, man anvendte

Det store bibliotek, som blev indrettet i 1640 af Balthasar I. Reolerne er fra samme tid. Busterne forestiller helgener og paver.

I 1500-tallet blev Nederlandene det førende land med hensyn til udgivelse af kort, og hele rummet er helliget de enestående, smukke, gamle kort fra 1600- og 1700-tallet, deriblandt nogle af Mercators berømte kort.

Også det næste rum giver den besøgende stor skønhedsoplevelse med samlingen af bogtrykkerkunstens berømteste værker. Den Gutenberg bibel, der omtales i begyndelsen af artiklen, findes her og også eksempler på bøger trykt af Aldus Manutius, Bodoni og andre af bogtrykkerkunstens store mestre.

Lidt længere fremme når man til det rum, hvor det væsentligste materiale vedrørende bogillustrationer er samlet. På Plantins tid arbejdede man i det store hele med træsnit, men midt i 1500-tallet begyndte kobberstikket at dukke op i Nederlandene. Plantin var en af de første, der så mulighederne i kobberstikket, og som nævnt har museet en samling på ikke mindre end 15.000 træstokke og 3.000 kobberplader.

Endelig kommer man ind i støberiet, hvor alle de gamle materialer, man anvendte for at støbe bogstaverne, er samlet. Rummet er utrolig velbevaret, og museet disponerer over ikke mindre end 80 forskellige skriftsnit. I modsætning til mange andre berømte bogtrykkere skar Plantin ikke sine skrifter selv, men købte matricer og stempler fra tidens bedste mestre. (Den skrift fra vort århundrede, der bærer Plantins navn, har intet med Plantin at gøre).

Efter støberiet kommer man ind i det pragtfulde store bibliotek, som blev indrettet i 1640 af Balthasar I i den fløj af huset, han selv havde bygget. Biblioteket blev i en lang periode benyttet som kapel, således at medlemmerne af familien Moretus og medarbejderne i virksomheden gik til messe der, før de begyndte dagens arbejde. Alteret er fjernet, men altertavlen, der forestiller Kristus på korset, hænger stadig på sin gamle plads.

Det er ikke så lidt af et mirakel, at et trykkeri som Plantin trykkeriet er bevaret i den stand det er til vor tid. Man behøver ikke være ret interesseret i bøger eller boghåndværk for at få en stor oplevelse ud af et besøg i dette enestående hus. Dets lige findes ikke noget sted i verden, og husets skønhed, atmosfære og charme vil også fængsle den, der måske blot besøger huset af almindelig kulturhistorisk interesse.

Antwerpen ligger kun en halv time med bil eller tog fra Bruxelles, og besøget kan kombineres med et besøg i Rubens huset, der imidlertid er en ren rekonstruktion og som ikke har det ægte præg

Plantin museet har. Katedralen, Frue Kirke, er Belgiens største, og den rummer flere værker af Rubens.

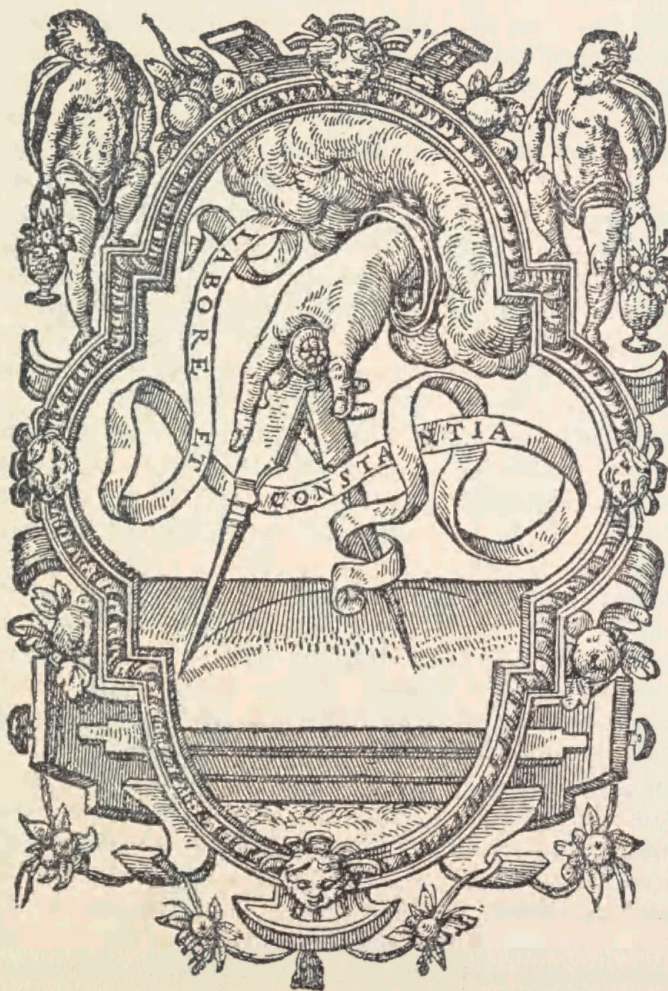
Kører man fra Antwerpen mod syd-vest er der ikke langt til Gent, hvor den mest berømte seværdighed er brødrene van Eyck's altertavle i Sint Baafs katedralen. Fra Gent er der kun kort til Brugge, måske den smukkeste af alle de gamle, belgiske byer.

Litteraturliste:

Otto Andersen: En berømt bogtrykker-forlægger. Særtryk af Det Danske Bogmarked, 1961.

C. Volmer Nordlunde: Bogskrifter og bogtrykkere, 1945. Pag. 75 ff.

Dr. L. Voet: The Plantin-Moretus Museum, Antwerpen 1965, der har dannet grundlaget for en del af denne artikel.

„Officina Plantiniana“, bomærke i en udgave fra 1595. Det er passerens inderste ben, der symboliserer labore (arbejde). Bomærket eksisterer i mange versioner, men passereren går igen i dem alle